

ԿՐԹՆԵԿԵՆ

Մ Ե Մ Պ Ա Հ Ք

«Մի հազար վասն երեսն հարյուր զինչ ուսիցեք կամ զինչ ըմպիցեք, եւ մի՛ վասն երեսն հարյուր թէ զինչ ազանիցեք. քիչ ապաքէն եղի առաւել է քան զկերակուի, եւ մարմնի՝ քան զմտնդեմ»։ (ՄԱՏԹ. Զ. 25)։

Առաջին ակնարկով՝ մեր Տիրոջ այս խօսքերը ճշմարտագանցական ըլլալ կը թուին. վասնզի ըլլալով մարդկային էակներ՝ բոլորս ալ ունինք համապատասխան բնական պահանջքներ որոնք պարտինք լիացնել։ Որքան ալ մարդը յընդհանուրն բարձրանայ իր զարգացումի ճամբուն վրայ և նուաճէ նորանոր բարձունքներ, տակաւին հակամէտ է մտիկ ընելու իր կարգ մը բնազդներուն, որոնք գոյութիւն ունին իր էութեան ամենէն խորունկ ընդերքներուն մէջ. այսպէս է ինքնապահպանման բնազդը, սիրոյ բնազդը, անօթութեան բնազդը և ուրիշ բազմաթիւ բնազդներ. և սակայն եթէ մարդը ունի իր անտեղիտալի պահանջքները որոնք կը յառաջագոյն բնազդներու մեր մէջ ձայն բարձրացնեն, ունի նաև իր անմիտելի բանականութիւնը որ կը վարէ զինք իբր բանաւոր էակ և հանապազ կը զգացնէ աստուածային շունչին ներկայութիւնը իրմէ ներս և Անոր պատկերին դրօշմը հոգիներուն վրայ։

«Մի հոգայք վասն ոգւոց ձերոց՝ թէ զինչ ուտիցէք»։ Քրիստոսի այս խօսքերուն առաջին ակնարկով մը ճշմարտագանցական ըլլալը յառաջ կուգայ այն երևոյթէն մահաւանդ որ կ'ապրինք ժամանակաշրջանի մը մէջ ուր մտածումներու և գաղափարներու մեծ յեղաշրջում կ'արձանագրեն մարդիկ ամէն օր։ Հետամուտ են նորութիւններու, միշտ յառաջդիմութեան պիտակին ներքեւ։ Ինչ որ կ'ընեն և կ'իրագործեն որեւէ մարդիկ վրայ, ընկերային, բարոյական, գիտական կամ իմացական, կ'ընեն ի փառս յառաջդիմութեան։ Քրիստոսի ուսուցումը սակայն յակիտեանական ճշմարտութիւնը բերաւ մեզի։ «Յառաջդիմութիւնը» պատրանք մըն է բանին լայնագոյն առումով, pathos մը զոր

ստեղծած է մարդկութիւնը, անոր յատկով աչքերը և անտեսելով ուրիշ ամէն բան, աւանդութիւն, բարոյական, և մինչև իսկ կրօն։

Պատրանք մը՝ նախ անոր համար որ այսօրուան քաղաքակրթ ժողովուրդներ և լուսաւորութեան ռազմիրաներ զատորոշում մը չեն ըներ մշակոյթին և քաղաքակրթութեան միջև որոնք ըստ երևոյթի շատ մօտ են իրարու, շփոթուելու աստիճան, բայց ըստ էութեան ներհակ իրարու և հակասական։

Մշակոյթը ողկեան իրողութիւն մըն է զոր մարդիկ կ'իրագործեն միշտ կրօնական միջոցներով մը և կրօնական հայեցողութիւններու մէջ։ Անկախ ծնունդն է կրօնական սրբազան խորհրդաւորութեան, mysticisme-ի։ Այսպէս էր պարագան նախաքրիստոնէական յոյն մշակոյթին զոր հոգիմէական կայսերապաշտութիւնը իր աշխարհայնութեամբ և փառքի մտասեւեռումով քանդեց տեղի տալով մեծածաւալ պատերազմներու, հաւաքական նախնիներու և արիւննայի տոգոմներու։ Այսպէս էր պարագան խաչակարան Վերածնունդին, այսպէս էր պարագան Եւրոպայի մէջ հանձնարարին ծրարութեան, — Պէթհոլէնի, Վալդէի, Բանդի, Հէկէլի և այլոց որոնց ձայնը և գործը խեղդուեցաւ, տակաւ երեւան եկող գերման կայսերապաշտական ձգտումներէն։

Մշակոյթը որ կը յայտնէ ինքզինքը Գեղեցիկի Զեյ մէջ, սերտօրէն առնչութիւն ունի կրօնքին և պաշտամունքին հետ։ Նախապատմական շրջաններէն ի վեր մարդիկ կը յայտնեն իրենց կրօնական զգացումները զանոնք արձանացնելով և սեւեռելով նիւթին վրայ։ Ի՞նչն ու արարողութիւնը անհրաժեշտ ազգականներ են, վասնզի եկեղեցական խորհուրդներն ալ արտաքին իրենց ձեականութեամբ կ'անդրադառնան հոգիին վրայ, հոն հոսեցնելով աստուածային շնորհը։

Քաղաքակրթութիւնը կը ձգտի բարօր կեանք մը ապահովել մարդոց՝ աշխատասիր վրայ և իրեն զլիսաւոր միջոց ունի ճարտարարուեստը զոր մեծ թափով յառաջ կը տարուի 19րդ դարու սկիզբէն ի վեր։ Քաղաքակրթութիւնը սակայն հակառակ է կրօնական խորունկ ապրումին, հայեցումին, այն զլիսաւոր պատճառով որ նախ՝ կը հաւատայ «մեծագոր և ամենագոր» նիւթին,

որ ժամանակաւոր է այս աշխարհի մէջ, և հակամէտ փճանալու և կորսուելու: Մարդը արդի աշխարհի մէջ կը ձգտի գուցէ նիւթին միջոցաւ հասնիլ գերմարդուն... Հազարաւոր տարիներ առաջ Բաբելոնի մէջ, Շինաարի դաշտին վրայ աշտարակ մը կը բարձրացնէին... Մինչև հիմա երազ մըն է ատիկա, առանց հաշուելու թէ արարած մը միշտ փոքր է Արարիչէն, ինչպէս պարունակեալ մը պարունակողէն և երբեք չի կրնար անդրանցնիլ զայն:

Ճարտարարուեստի դարուն սկիզբը երբ մարդիկ հնարեցին շողեկառքը, գոհ էին և ուրախ. ատեն մը ետք չի գոհացան և չի բաւականացան, հնարուեցաւ ինքնաշարժը, որ՝ թէև աւելի արագ, բայց գետնաքաշ էր տակաւին. կ'ուզէին թռչիլ, սլանալ, պատուելով անսահման կապոյտին ծոցը. կը թռնէին հիմա և կը շինեն շէնքեր որոնք աւելի բարձր ըլլան հարկւրաւոր յարկերով Բաբելոնի Աշտարակէն, իրենց զագաթները մխրճելու համար ամպածրար անհունին մէջ: Տակաւի՛ն, երկիր մոլորակը նեղ կու գայ, կ'ուզեն գտնել նո՛ր մոլորակներ... Գաղափարթութեան մէջ, նիւթն է, երկաթն է, մեքենան է որ կը պաշտօնի և ոչ թէ Աստուած: Մեքենան արդի աշխարհին մէջ ամէն բան է և գերազոյն արժէք. այն որ հնարուած և շինուած էր մարդոց բարիքին համար, հիմա գործադուրկներու բանակ մը կը ձգէ փողոցը, անխնամ և կարօտ: Մարդը կ'ամբարէ, առանց անդրադառնալու Յիսուսի գեղեցիկ խօսքին. — «Մի՛ հոգայք ընդ ոգւոյ թէ զինչ ուտիցէք և մի՛ ընդ մարմնոյ թէ զինչ զգենուցուք, զի ոգի առաւել է քան զկերակուր, և մարմին՝ քան զհանդերձ: Արդարեւ ոգին առաւել է քան մարմինը:

Աւետարանին մեծատունը կ'ամբարէր և իր շտեմարանները կ'ընդլայնէր առանց երբեք մտածելու իր հոգիին և մեղքերուն մասին, ու նոյն գիշերն իսկ Աստուած ըսաւ անոր. — «Անմիտ, յայտ գիշերի զոգիդ ի քէն ի բաց պահանջիցեն, իսկ զոր պատրաստեցիր՝ ո՛ւմ լինիցի, որ գանձէ անձին, և ոչ յԱստուած մեծանայցէ» (Ղուկ. ԺԲ. 20-21):

Տեսնողներ, մարդարէներ, կրօնական առաջնորդներ, ոգիով լեցուն մարդիկ էին որոնք կ'արհամարհէին մարմինն ու անոր

պէս պէս կարիքները, ցանկութիւնները: Մովսէս (Ելից ԼԳ. 28), Դաւիթ (Բ. Թագ. Ա. 12), Եղիա (Գ. Թագ. ԺԺ. 8), Եսայի, Յովհ. Մկրտիչ, Նոյնիսկ Յիսուս (Մատթ. Գ. 2), պահեցին կամ ծով բռնեցին, այդ ձևով լեցուելու համար կրօնական ներշնչումով, ոգեպէս յաղթելու համար մարմնին և անոր ցանկութիւններուն:

Մեծ մտածողներ կ'ըսեն թէ մշակոյթը յաւիտեական է որովհետեւ ոգի մը ծնունդն է, կրօնական ապրումին ներքեւ կը ծաղկի: Ազգերը կ'իրականացնեն մշակոյթ մը վառ զի կուտան ինչ որ ունին լաւագոյն իրրեւ ոգի և կրօնական ներգործ ապրում ու ձրգտում: Փիտիաս և Փրաքսիթէլ, Հոմերոս և Վիրգիլիոս, Տանթէ և Միքէլ Անժ, Շէքսպիր և Միլտոն, Հիւկո և Լամոնթին անմահ են և յաւիտեական: մինչ՝ Աղէքսանդր, Կեսարներ, Նափօլէօն, Հիթլէր կը մնան պատմութեան էջերուն մէջ իբրեւ երբեմն զազան և երբեմն մեծ ոճրագործներ...:

Ամէն ոք քաղաքական նոր և տաղնապալի իրադարձութիւններէ, զալիք հաւանական նոր աղէտէն կը տուայտին. գիտութիւնը նոր գէնքեր կը շինէ, որոնք մարդկային պատմութեան մէջ աննախընթաց աւերներ կրնան գործել: Պետութիւնները կ'ամբարեն: Մարդկային հոգին իսպառ խաղաղութիւնը կորսնցուցած կը թուի ըլլալ: Բայց ազնիւ և բարի, առաքինի և գեղեցիկ գործերը խաղաղութեան մէջ միայն կրնան տեղի ունենալ և «ուր Հոգի Տեսնեմ, անդ և խաղաղութիւն» (Բ. Կորնթ. Գ. 17): Այնքան ատեն որ մարդիկ հեռու կենան Աստուծմէ, չանդրադառնան իրենց մեղքերուն, աւելի և աւելի պիտի տառապին և գիտութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը կործանարար ուժեր պիտի ըլլան դարերու ստեղծած մշակոյթը քանդելու համար:

Կ'ըսեն թէ քաղաքակրթութիւնը ապագայապաշտ է, մինչ մշակոյթը յաւիտեական: Բոլոր քաղաքակրթութիւնները պատմութեան ընթացքին հասած են որոշ բարձրութեան մը և յետոյ սկսած անկման և այսօր լոկ կը յիշուին: Մենք իրաւամբ Սուրբ կը կոչենք Ս. Մեսրոպը որ հիմը դրաւ մեր մշակոյթին: Քրիստոսով սկզբնաւորուած, առաքելներէն քարոզուած, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչով լուսաւորուած մեր Եկեղեցին էր որ զմեզ մղեց ստեղծելու մեր մշակոյթը:

ինչ որ ունեւինք թանկագին իրեր մեր մշակութիւն և հոգիին ծնունդը հաւատարմապէս, բնծայարեւոյցինք դայն Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցիին: Մագաղաթեայ դէմքերով հայրապետներ և վարդապետներ, մագաղաթի վրայ ամենէն նուրբ արուեստը իրագործեցին իրենց գեղեցիկ նուաճումները նուիրելով Գերագոյն Գեղեցիկին, որմէ փոքրիկ լով ունեւին իրենք միայն: Մեր ճարտարապետները ամենէն առաջ շինեցին մեր եկեղեցիները, անոնց կաթողիկէներուն մէջ սլացնելով հայ հոգիին պաշտամունքին խոյանքը, ամենէն դժուար ժամանակներուն մէջ իսկ: Մեր մայրերն ու քոյրերը բերին իրենց ասեղնագործութիւններն ու վարագոյրները ծածկելու համար և զարդարելու Աստուծոյ Տան խորանները: Նկարիչները իրենց հանձարները ի սպաս զրին զարդարելու որմերը մեր Տաճարներուն: Այսպէ՛ս հետագայ քաղաքականապէս դժբախտ և ցաւոտ դարերուն վրայ Լոյսը միշտ փառաբանելու համար աղօթեց Ս. Գր. Նարեկացին: Ս. Ներսէս Ծնորհալին իր բանին ոյժով տարփողեց Բանը որ եր ի սկզբանէ: Ուր որ գացինք խմբովին, հայրենիքէն ներս թէ դուրս, մեր առաջին գործը եղաւ շինել մեր եկեղեցին և մեր դպրոցը՝ յառաջացնելու մեր մշակոյթը որ ծառայել է մեր Աստուծոյն . . . : Բան մը կայ սակայն հիմա փոխուող, արդէն իսկ փոխուած: Անդրադարձ մը մեր հոգիներուն՝ վերահասու պիտի ընէ մեզ հոն երևան եկող անստուգութեան և տագնապին որ չարիքն է, ներմուծումն է արդի բարքերու և սովորութիւններու, իմա՛ արդի քաղաքակրթութեան, որուն շողշողուն տեսքէն խաբուած, ափերով կը հաւաքենք անկէ: Փոփոխը կը հաւաքենք . . . : Չենք թափանցեր խորքին առնելու համար անհրաժեշտն ու էականը: Արտաքին երեւոյթ, երբեմն պատկեր, և երբեմն ձև է միայն ատրկա: Անհրաժեշտ է որ պայծառանայ մեր հոգին, կարենալ տեսնելու համար հոն գոյացող նորորինակ խաւերը մեզ-

քերուն և ոչ-հայեցի, ոչ-սովորական, ոչ-կրօնական իրողութիւնները. և այս՝ թօթափելով աշխարհայնութիւնը, հրաժարելով պահ մը մարմնական պիտոյքներէն որոնք կրնան զիտակցելու մղել զմեզ, վասնզի ողի առաւել է քան զկեանքիս եւ զնազեմս . . . : Հայց. մեր Ս. Եկեղեցին է որ Սրբազան Հայրապետներու տնօրինմամբ կը հրահանգէ պահել 40 օրեր շարունակ, պատրաստուելու համար քրիստոնէութեան և մեր հաւատքին ամենէն նշանակալից տօնը զիմաւորելու, Քրիստոսի հրաշափառ Յարութեան՝ որ զմեզ ազատագրեց մահկանացու ըլլալու գերութենէն:

Իրաւամբ կ'ըսուի յաճախ թէ երբ ազգովին մեզի հաց պակսեցաւ, մենք չմեռանք. երբ դանազան պիտոյքներ պակսեցան, չմեռանք. երբ ամբողջ մեր երկիրը ատին ատեն մը մենէ, մենք դարձեալ չմեռանք. բայց երբ պակսեցաւ և երբ պակսի մեզի կրօնական ապրումն ու ներշնչումը, մենք կը մեռնինք. որովհետեւ անիկա մեզի համար մթնոլորտ մըն է ուր աղատօրէն կը շնչենք և երբ չունենանք ազատ և անհրաժեշտ օդը . . . կը դատապարտուինք մահուան:

Ս. Եկեղեցին կը հրաւիրէ մեզ անդրադառնալու այս իրողութեան, խորհրդածութեամբ և զգօնութեամբ սրբելու այն մեղքերը որոնք կամայ կամ ակամայ գործածենք ժամանակին մէջ: Անդրադառնալով և ճշմարտապէս զգլալով կրնանք սրբուիլ մեր մեղքերէն ըլլալու համար ճշմարիտ որդիները մեր երկնաւոր Հօր, վասնզի կը պատգամէ Քրիստոս. — «եղբուք կատարեալք որպէս երկնաւոր Հայրն ձեր կատարեալ է»: Այսպէսով կրնանք իր ճշմարիտ գաւակները ըլլալ: Եւ եթէ գաւակներ ենք «ապա ուրեմն ժառանգք, ժառանգք Աստուծոյ և փառացն Քրիստոսի» (Հոովմ. Ը. 17):

ԶԱՒԼԵՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ Զ.